

SZKEPTICIZMUS ÉS RACIONÁLIS TEOLÓGIA

AZ ONTOLÓGIAI ISTENÉRV

Szkepticizmus

Sextus Empiricus (i.sz. 1. sz vége/ 2. sz. eleje): *A pyrrhonizmus alapvonalai* Pürrhón (i.e. 360 k. - 270 k.)

I, 7 (13): “Akkor mondjuk, hogy nincs dogmánk, amikor egyesek **“dogma”** alatt egy **a tudományos kutatás tárgyát képező nem nyilvánvaló dolog jóváhagyását értik**. Hiszen **a pürrhónikus egyetlen nem nyilvánvaló dolgot sem hagy jóvá.**”

I, 12 (26): “A szkeptikus (...) miután azért kezdett filozofálni, hogy a képzetekről döntsön és felfogja a zavartalan lelkiállapot elérése érdekében, hogy melyik igaz és melyik hamis, egymásnak ellentmondó, azonos súlyú állítások tömegébe ütközött. Mivel azonban nem volt képes dönteni közülük, **felfüggeszti az ítéletét**. Az ítélet felfüggesztésekor pedig (...) **ráköszön a vélekedés tárgyaival kapcsolatos zavartalan lelkiállapot (atarakszia).**”

III, 3 (3): Mivel a legtöbben kijelentették, hogy az isten a leginkább cselekvő ok, először az istenről vizsgálódjunk. Azt előrebocsátjuk, hogy **a mindennapi életvitelt követve dogmáktól mentesen (adoxastos) mondjuk, hogy léteznek istenek, tiszteljük őket és kijelentjük, hogy rendelkeznek előrelátással**. A dogmatikusok elhamarkodottságára pedig a következőket mondjuk.

III, 3: (6) Az isten elgondolásához szükségszerű, hogy - amennyiben a dogmatikusokra hagyatkozunk - felfüggeszük ítéletünket arról, vajon létezik-e vagy sem. Az, hogy van isten, egyáltalán nem nyilvánvaló. Ha ugyanis saját magától jutna érzeink hatókörébe, a dogmatikusok is egyetérténeek abban, hogy mi, miféle és hol van. A közöttük fennálló eldöntetlen nézetkülönbség azonban azt a benyomást keltette bennünk, hogy homályos és bizonyításra szoruló dolog.

(7) Az, aki bizonyítja, hogy van isten, vagy nyilvánvaló révén bizonyítja ezt, vagy nem nyilvánvaló révén. De nyilvánvaló révén semmiképpen sem. Ha ugyanis az, ami isten létezését bizonyítja, nyilvánvaló lesz, akkor, mivel a bizonyítottat a bizonyítóval való viszonyában gondoljuk el, és ezért vele együtt is ragadjuk meg (...) világos lesz az is, hogy van isten, hiszen az ezt bizonyítóval együtt ragadjuk meg, ami szintén nyilvánvaló. De nem nyilvánvaló, mint azt megmutattuk. Tehát **nem bizonyítható be nyilvánvaló révén.**

(8) De nem nyilvánvaló révén sem. Az a nem nyilvánvaló tény ugyanis, ami isten létezését bizonyítja, maga is bizonyításra szorul. Ha meg, mondjuk, valami nyilvánvaló bizonyítaná, akkor ettől kezdve nem homályos lesz, hanem nyilvánvaló. Tehát a nem nyilvánvalót, amely ezt bizonyítja, nem bizonyítja nyilvánvaló. De nem nyilvánvaló sem. Aki ugyanis ezt állítja, végtelen regresszushoz jut, hiszen mi mindig megköveteljük annak a nem nyilvánvaló ténynek a bizonyítását, amelyet az előttünk lévő téma bizonyításául hoznak fel. Más alapján tehát nem lehet bebizonyítani isten létezését.

[9] **De ha sem magától nem nyilvánvaló, sem más alapján nem lehet bebizonyítani, akkor megragadhatatlan lesz, hogy van-e isten.**

képmutatás? alakoskodás? bizalmatlanság a dogmatikus racionális teológiával szemben, amely azonban nem terjed ki a vallási gyakorlatra (a kultuszok ugyanis nyilvánvaló dolgok)? (nem állítja, hogy nem létezik az istenség, csak azt, hogy nem bizonyítható a létezése)

I, 11 (24): “a jelenségeknek szentelve figyelmünket, szilárd vélekedés nélkül, a mindennapi életvitelnek megfelelően élünk, hiszen nem vagyunk képesek arra, hogy mindennel kapcsolatban tétlenek legyünk” (...) “a mindennapi életvitel négy alkotóelemet tartalmaz” (...) “a szokások és a törvények által ránk hagyományozottak” alapján vettük át azt, hogy “a jámborság jó, az istentelenség pedig rossz”

A VALLÁS GYAKOROLHATÓ A FILOZÓFIAI-TEOLÓGIAI HIT-ELVÁRÁSOKNAK VALÓ MEGFELELÉS KÉNYSZERE NÉLKÜL IS

ANSELMUS CANTUARENSIS (CANTERBURYI ANSELMUS; 1033–1109)

1076: *Monologion*

Eadmer 1079; 1092-93: *Vita Sancti Anselmi; Historia Novorum*

1076–1078: *PROSLOGION*

Eadmer: A *Monologion*ban Anselm – figyelmen kívül hagyva a Szentírás minden autoritását – egyedül az ész segítségével (*sola ratione*) vizsgálta és oldotta meg azt a kérdést, hogy mi Isten. S legyőzhetetlen érveléssel (*invincibili ratione*) bebizonyította, hogy Isten természete azonos azzal, s nem is lehet más, mint amit az igaz hit tart róla

SOLA RATIONE: „semmit ne a Szentírás tekintélye fogadtasson el benne [ti. a könyvben], hanem mindannak igazát, amit az egyes vizsgálódások végkövetkeztetése állít, az ésszerű érvelés kényszerítő szükségyszerűsége (*rationis necessitas*) is igazolja röviden, és az igazság fénye is mutassa nyilvánvalónak, mégpedig világos stílusban, közérthető előadásmódban, egyszerű gondolatmenettel” (*Monologion*, Osiris: Budapest, 2001: 42).

Proslogion Előszó: a *Monologion* például szolgált „a hit ésszerű megokolásának (*ratio fidei*) szentelt elmélkedésre”; “Számot vetvén azonban azzal, hogy a *Monologion* több érv összefüggő láncolatából áll (*considerans illud esse multorum concatenatione contextum argumentorum*)”, Anselm kutatni kezdett “egyetlen olyan érv után, amely önmagán kívül semmi másra nem szorul ahhoz, hogy bizonyítottnak tekintsük (*unum argumentum, quod nullo alio ad se probandum quam se solo indigeret*), és amely önmagában is elégséges annak bizonyítására, hogy Isten valóságosan létezik, és hogy ő a legfőbb jó [...]”

1076–1078: ***Proslogion*** - az eredeti címe: „A megértés felé törekvő hit” (“*Fides quaerens intellectum*”)

AZ ONTOLÓGIAI ISTENÉRV (A PRIORI)

(1) Isten az, aminél semmi nagyobbát nem lehetséges elgondolni.

Tegyük fel azonban, hogy

(2) az, aminél semmi nagyobbát nem lehetséges elgondolni, kizárólag az értelemben létezik, ám a valóságban nem.

Nyilvánvaló viszont, hogy

(3) elgondolhatunk valamit, ami nagyobb annál, mint ami kizárólag az értelemben létezik, (hiszen elgondolhatunk valamit, ami nem csak az értelemben, hanem a valóságban is létezik, s azt gondolhatjuk, hogy ez nagyobb),

következésképpen

(4) elgondolhatunk valamit, ami nagyobb annál, aminél semmi nagyobbát nem lehetséges elgondolni.

Ez azonban ellentmondás, következésképpen a (2) feltevést el kell vetnünk.

Anzelm szerint azonban nem tagadhatjuk, hogy az, aminél semmi nagyobbát nem lehetséges elgondolni, létezik az értelemben, hiszen az említett formulát még az ateista is megérti, s ezért az létezik az értelmében. Az viszont, ami az értelemben létezik, vagy kizárólag az értelemben, vagy pedig a valóságban is létezik. Anzelm szerint ezért (2) elvetése annak az elfogadását jelenti, hogy az, aminél semmi nagyobbát nem lehetséges elgondolni, az értelemben is és a valóságban is létezik. Mivel azonban Isten az, aminél semmi nagyobbát nem lehetséges elgondolni, Isten nemcsak az értelemben, hanem a valóságban is létezik.

ELLENVETÉSEK:

1. az érv a létezőt elsőrendű predikátumként kezeli - a létező azonban nem elsőrendű predikátum

a grammatikai forma különbözik a logikai struktúrától: vö. pl. Gottlob Frege: a létező tulajdonság, ám nem dolgok, hanem fogalmak tulajdonsága - a fogalmak Frege értelmezése szerint függvények - a függvények kitöltetlen helyeket tartalmaznak, s attól függően, hogy argumentumaik tárgyak vagy fogalmak, első- vagy másodfokú függvényeknek nevezzük őket - a létező fogalma olyan másodfokú függvény Frege szerint, amelynek függvény és nem valamely dolog az argumentuma

pl.: „Afrika létezik” - csalóka: azt sugallja, hogy az „Afrika” nevezetű objektum egy elsőfokú, egy-argumentumú függvény argumentuma, azaz itt egy objektumról („Afrika”) állítunk egy tulajdonságot

valójában: „létezik olyasvalami, ami az Afrika elnevezéssel bír”. A „létezik olyasvalami, ami ()” kifejezésben azonban a „()” helyére tárgyat nyilvánvalóan nem, csak fogalmat – függvényt – helyettesíthetünk - az „Afrika létezik” állításban ezért nem egy tárgyról állítunk egy fogalmat vagy tulajdonságot (ti. a létezőt), hanem azt állítjuk egy fogalomról, hogy nem üres

Frege *Az aritmetika alapjai*: miután a létező fogalmak és nem dolgok tulajdonsága, „Isten létezésének ontológiai bizonyítása nem éri el célját”

Függvény és fogalom: „Isten létezésének ontológiai bizonyítása abban a hibában szenved, hogy a létezés elsőrendű fogalomként kezeli”

Bertrand Russell: a tulajdonnevek referenciája: egy tulajdonnév csak abban az esetben bír jelentéssel, ha létezik az a dolog, amelyet megjelöl - ergo ha azt állítjuk erről a dologról, hogy létezik és a létezés elsőrendű predikátumnak tekintjük, akkor tautologikus lesz az állításunk, ha tagadjuk az említett dolog létezését, akkor pedig ellentmondásos

2. minden létezés kontingens, következésképpen ellentmondásmentesen tagadható - a szükségszerűség kizárólag állításokra értelmezhető (analitikus állítások): kizárólag ezekről mondhatjuk, hogy nem lehet ellentmondásmentesen tagadni őket

3. az érv feltételezi azt, amit bizonyítani kíván: hogy tudniillik ténylegesen létezik az, aminél semmi nagyobbát elgondolni nem lehet (reális definícióból indul ki)

4. egyáltalán nem tudjuk elgondolni az istent - *Gaunilo (kortárs bencés szerzetes):* „a lélek pusztán a hallott hangalak alapján próbál meg képet alkotni egy számára tökéletesen ismeretlen dologról” - semmi sem kényszerít bennünket arra, hogy elfogadjuk Anzelm első premisszáját - gondolhatjuk azt is, hogy isten test (vö. Aquinói Szent Tamás) vagy bármi más

ÁM EGYESEK SZERINT két ontológiai érv is található a *Proslogion*ban - csak az első hibás, mert tartalmazza az említett egzisztenciális premisszát, a második (**MODÁLIS ONTOLÓGIAI ÉRV**) azonban logikailag független tőle, és helytálló ez a *Proslogion* harmadik fejezete, valamint Anzelm Gaunilo ellenvetéseire adott válasza alapján rekonstruálható

A MODÁLIS ÉRV: az, ami tökéletes, nem létezhet kontingens módon: ha létezik, akkor szükségszerűen létezik. Ha ezzel szemben igaz, hogy az, ami tökéletes, nem létezik szükségszerűen, akkor nem kontingens módon, hanem szükségszerűen nem létezik, azaz lehetetlen, hogy létezzék. Következésképpen az, ami tökéletes: vagy szükségszerűen létezik, vagy lehetetlen a létezése (azaz: szükségszerűen nem létezik). Az azonban, ami tökéletes, nem lehetetlen. Következésképpen szükségszerűen létezik. Következésképpen létezik.

TEIZMUS

az “Isten” szónak (ami valamilyen természetfölötti ágenst jelöl) megadható legalább egy olyan definíciója, amely igazzá teszi az “Isten létezik” állítást

ATEIZMUS

teljesen mindegy, miként definiáljuk a (valamilyen természetfölötti ágenst jelölő) “Isten” szót, Isten nem létezik

PERFECT BEING THEOLOGY - A TÖKÉLETES LÉNY TEOLÓGIÁJA

melyek azok a tulajdonságok, amelyek tökéletessé tesznek?

**szükségszerűen létezik
mindentudó,
mindenható
maximálisan jóságos
örökkévaló
változhatatlan**

(vö. Anselmus: “aliquid quo nihil maius cogitari possit” - “az, aminél semmi nagyobb nem gondolható el”